

PIERKE IN GENT, AL HEEL OUD EN NOG SPRINGLEVEND

Luc Devriese, Herbert De Vleeschouwer

Pierke is zonder discussie de meest typische figuur van het Gentse poppenspel. Zijn witte verschijning met hoge puntmuts of potmuts en rode bollen is onbekend elders in onze landen. Dit artikeltje probeert de vraag te beantwoorden naar zijn herkomst en de omstandigheden van zijn ‘geboorte’. Enkele toevallig bewaard gebleven afbeeldingen tonen hem in deze outfit al rond 1830, wel niet als kleine marionet in een poppenkast, maar in levenden lijve als liedjeszanger in de Gentse straten. Het was een van oorsprong Italiaanse komediefiguur. In zijn typisch wit kostuum met bollen en banden verscheen hij een eeuw later als Pierrot, Pieroo, Pierootje, Pier of Pierke, in het Gentse poppenspel: de ‘spellekes’ voor kinderen die floreerden in de volkswijken. Daarvan zijn er enkele getuigenissen ca. 1880 waarin het ventje onder andere als bakker of schilder opgevoerd werd. Meer gegevens zijn voorhanden over zijn optreden in een ‘spelleke’ tijdens W.O. I bij de familie De Puydt aan de Wissenhagestraat over de Verbindingsvaart (Nieuwe Vaart). Daar werd het figuurtje opgepikt door onderpastoor Vandenbroecke van Sint-Theresia – Muide, die het ventje uit de marginaliteit haalde. Later leefde Pierke verder in het Spelleke van het Folkloremuseum (nu Huis van Alijn) in het stadscentrum en andere poppenspelen in de stadsrand. In de laatste decennia werd Pierke het best bekend in dubbelvorm, als pop en levend en wel als Pierke Pierlala in de persoon van Luk De Bruyker met zijn Spelleke van Drie Kluiten. Ondanks een groot verschil in grootte en volume (zeg wel) zijn beiden in één oogopslag herkenbaar als Pier - Pierke. Dat werd een van de elementen die de heropleving van de Gentse Feesten aandreef.

Het Gentse Pierke is een van de vele verschijningsvormen van een figuur, goed gekend in de populaire poppenspellekes. Zijn typische manier van doen en aankleding komt uit de Italiaanse *comedia del'arte*. Pedrolino en Pulcinella zijn de stamvaders van de Franse Pierrot, het Gentse Pierke, Polichinelle, de Antwerpse en Brusselse Poesjenel - Pouchenel (afgekort Poesje), de Engelse Punch en de Hollandse Jan Klaasen. Het Brussels poppentheatermuseum huist in een ‘gang’ bij de Grasmart, die Sint-Petronillagang gedoopt werd. Algemeen wordt Pierke als typisch Gents aanzien (Neiryneck, 1994; Guiette, 1950).

Straatzangers en straattheater

Hoe kwam het zeer herkenbaar uitgedoste Pierke in Gent terecht en hoe is het te verklaren dat het ventje er zo populair werd? Twee hierbij gereproduceerde, bijna tweehonderd jaar oude versies (afb. 1 en 2) van een afbeelding van een straattheatervoorstelling lichten een tip van de sluier op. Ze zijn gemakkelijk lokaliseerbaar aan de Gentse Hoogpoort bij de Schepenhuisen, tegen de gevel van het Sint-Jorishof. Afb. 1 werd gemaakt naar een gekleurde, zogenaamde optische prent (prent met gezichtsbedrog in verwerkt), en moet van rond 1830 dateren. De prent in afb. 2 werd in 1825-1830 vervaardigd. Een Pierrot, in het wit gekleed en met hoge puntmuts op het hoofd, duidt met een stok op een tegen de gevel gehangen ‘rolprent’ de taferelen aan die hij bezingt of vertelt. Dergelijke, soms ellenlange liederen werden ‘stokliederen’ genoemd.

Afb. 1. ‘Optische prent’ (detail) overgenomen uit Van Doorne (1995) naar een exemplaar te dateren ca. 1830, bewaard in de Zwarte Doos. De zanger verkleed als Pierrot in de outfit die we veel later terugzien bij Pierke. Het huis waartegen de rolprent ophangt, is het Sint-Jorishof, nog in verminkte vorm, vóór de restauratie. De voorstelling gaat door in open lucht, niet ergens in een bedompte kelder, of op een stinkende zolder. Ook niet op een groezelige markt, maar in het hartje van de stad rechtover het Stadhuis, met duur geklede toehoorders, rijke dames en heren. De artiesten kunnen buitenlanders zijn: Fransen, Italianen?

Er zijn opvallende gelijkenissen, maar ook verschillen tussen de twee afbeeldingen. Werd de ene gemaakt naar de andere, of stammen ze beiden af van nog een derde, ouder voorbeeld? De locatie pal in het centrum en de dure kledij van de toehoorders kan er op wijzen dat de artiesten buitenlanders waren die hun verhaal in het Frans brachten. Daar moest men in de volkswijken niet mee afkomen. Het artiestentenuue wijkt ook sterk af van dat van de talrijke ‘marktzangers’ met hun meestal lange liederen over actuele toestanden in het genre ‘De verschrikkelijke moord te...’ (Demoen, 1988). De gelijkenis met het Gentse Pierke dat we nu kennen, is wel opvallend: wit kostuum, pots op het hoofd, muzikanten, grote gesten en waarschijnlijk ook een ‘state moale’.

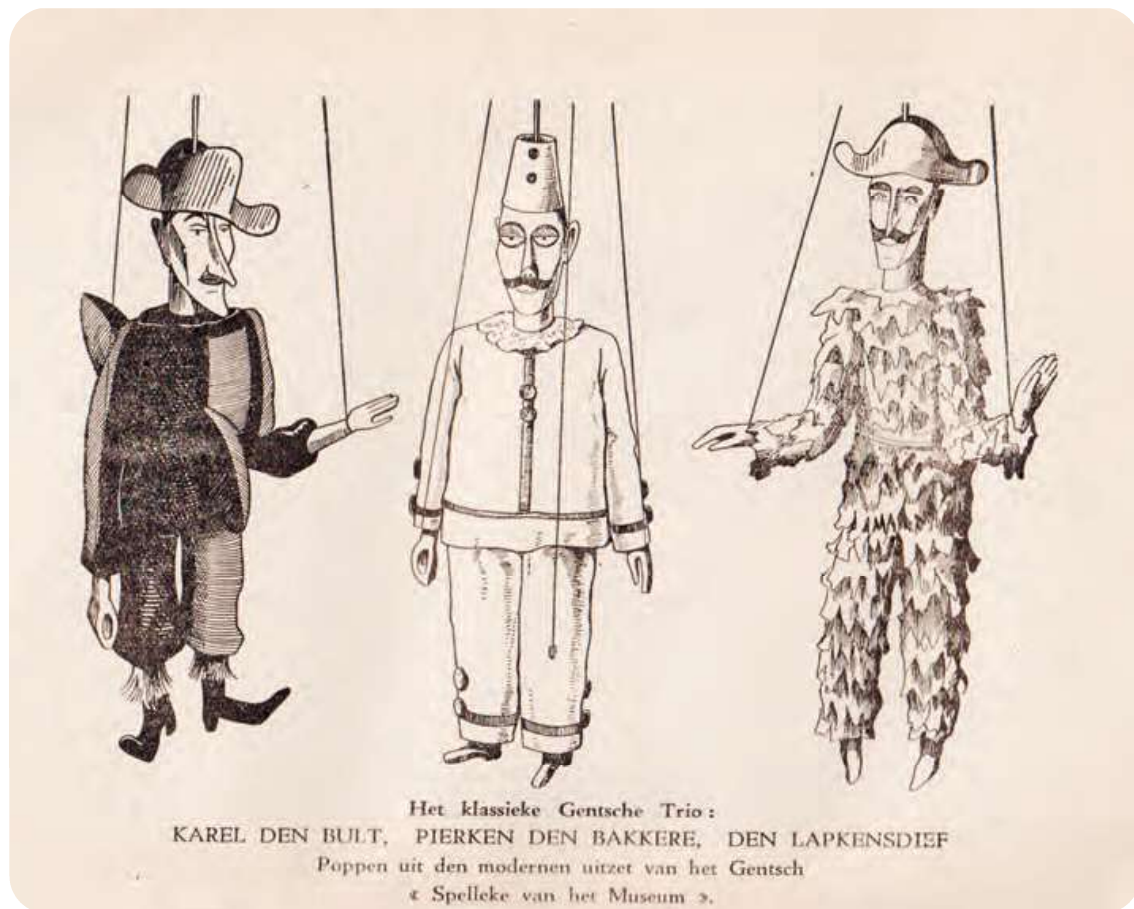

Afb. 2. Tafereel bijna identiek aan afb. 3. Uit: De Cloedt (1825-1830).

Zo liepen er wel meer rond, ook in de ons omringende landen. Een ontroerend mooi werk van de Noord-Franse schilder Antoine Watteau (1684-1721), bewaard in het Louvre, heet officieel ‘Gilles/ Pierrot, dit autrefois Gilles’. De originele benaming kan verwijzen naar carnaval figuren, zoals de heel bekende Gilles in Binche, niet zo ver van Valenciennes, geboorteplaats van Watteau. De voorgestelde jongeman, het type van de ‘witte clown’, springt onmiddellijk in het oog. Hij draagt geen gewone kleren, maar een wijde broek met

hemd half erover loshangend. Zijn hoed of baret is losjes, groot en plat, ongeveer zoals bakkersmutsen tot in de vorige eeuw. Alles wit. Rode bollen of andere versieringen ontbreken. De melancholische blik contrasteert fel met de ongewone feestkledij. Dergelijke Pierrots waren populair bij schilders. Picasso en anderen tekenden en schilderden er tientallen. Je vindt ze moeiteloos als je Pierrot en Picasso of Pierrot en impressionisme intikt op het internet. De versiering van hun kledij is zeer divers, maar de typische Pierkes zoals we die in Gent kennen, zijn talrijk.

Afb. 3. Het klassieke Gentse trio. Tekening Norbert Schepens. Uit: 'De Magie van het Poppenspel' (1943).

In de 'spellekes': het poppenspel

Waarschijnlijk haalden de Gentenaars hun mostaard bij dergelijke voorstellingen om hun eigen Pierke te creëren in het begin van de jaren 1900, of zelfs vroeger. Bij Hoste (1979), gids bij uitstek voor dergelijke kwesties, krijgen we een hint bij zijn beschrijving van het stangpoppenspelleke van Remi Gilliet, omstreeks 1880-1885 geïnstalleerd in een oude paardenstal in de Haringsteeg

(Patershol). Naast zeer dramatische ‘historiestukken’ als Willem van Dampierre, Jacob van Artevelde en dergelijke, telde het repertoire zeer waarschijnlijk, schrijft Hoste, ook blijspelen van het genre ‘Pierrot de Bakker’. Of we daarin een voorafspiegeling mogen zien van het Pierke dat we nu kennen, weten we niet zeker, maar het zou best kunnen. Dat het Gentse volkske van een dergelijke witte figuur een bakker maakte, ligt voor de hand. Er waren ook stukken met titels als Pierke de Schilder, enz., maar Joris Vandenbroucke himself, die het ventje terug tot leven wekte (zie hieronder), noemt hem ‘Pierken den Bakkere’ in het onderschrift van een tekening (afb. 3) in zijn bijdrage aan *De Magie van het Poppenspel* (1943, Bond der Oost-Vlaamsche Folkloristen). Een foto in *Het Poppenspel in de Nederlanden* (1946), een ander werk van hem, duidt dezelfde poppen aan met hun originele Italiaanse namen in vervlaamste versie (afb. 4).

Afb. 4. Nogmaals het Gentse trio, maar in het onderschrift aangeduid met hun vervlaamste, origineel Italiaanse namen: v.l.n.r. Arlekijn, Pierke, Polichinel. Uit: Vandenbroucke (1946).

Maar daarmee zijn we er nog niet: hoe evolueerde Pierke van toevallige verschijning tot vast hoofdpersonage in het Gentse poppenspel? Allerbelangrijkst in deze evolutie zijn Joris Vandenbroucke en Gustje De Puydt. Het was in die specifieke aankleding dat Pierke als pop gelanceerd werd door Vandenbroucke, de man die het immer dappere ventje en zijn collega's van de vergetelheid behoedde. Deze onderpastoor van Sint - Theresia – Muide (afb. 5) en later Rooigem, had als een van zijn opdrachten in die volksbuurten de kinderen vertier te bezorgen op vrije namiddagen.

Afb. 5. Joris Vandenbroucke (1896-1980) in de typische lange zwarte kledij (soutane), nog algemeen gedragen door priesters tot in de jaren 1960. De poppen zijn geen Pierkes.
Uit Hoste, 1979.

Vandenbroucke pakte de zaken grondig aan. Hij bestudeerde en beschreef de poppen en wat erbij hoorde. Op de Muide leende Gustje De Puydt steevast zijn karakteristieke piepstemmeke aan Pierke. Dergelijke travestiegeluiden waren een traditie in het Gentse poppenspel. Juffer Treze Blauwers nam in haar Spelleke (Afb. 5 en 5a) in het Rijke Klarensteegje aan de Sint-Lievenspoortstraat de mannenstemmen voor haar rekening, terwijl haar compagnon ‘broere’ (eigenlijk haar lief), de vrouwenstemmen ‘deed’ (Levis, 1994). Niet slecht gezien: je kunt dergelijke mini-mensjes toch niet met normale stemmen laten praten.

Afb. 5a. Vooraan links aan het begin van het Klarasteegje bevond zich het Spelleke van Treze Blauwers. Een krotwoning bestaande uit een keuken en slaapkamertje. Het primitief theater was opgebouwd in het keukentje (priv. verz.)

Afb. 6. De Langen Arm, hier in de gedaante van een van Pierkes compagnons in een decor dat de ingang van het Patershol aan de Rode Koningstraat lijkt voor te stellen. Uit 'De Magie van het Poppenspel', 1943.

Afb. 7. In een heel ander gezelschap, maar nog steeds Pierke, onvervalsbaar: het poppenspel Fantasia in Heusden (Verzameling Destelbergen – Heusden in DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg).

Afb. 8. Pierke Pierlala en 't Spelleke van Drei Kluiten. Achter hem, van links naar rechts: wijlen Freek Neiryneck, Hubert (Compeer) Van Rietvelde, Freddy Claeys, Sif Muziek Gorleer. Flyer uit de reeks Theater – Poppenspel in DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg.

Het spelke van Blauwers was het laatste van de armtierige, door niets en niemand gesubsidieerde spelkes dat nog volop kon spelen tot in de jaren 1930 (Levis, 1994).

Paster Vandenbroucke haalde het volkse poppenspel uit de kwijnende Gentse ‘spellekeskelders’ en stoffeerde de entourage van Pierke met bijfiguren. Die traden op als vaste personages, helpers of aangevers van het eeuwige hoofdpersonage Pierke in de meest verschillende, maar altijd ‘bloederige’ avonturen. Nadat alle snoodaards gesneuveld waren, kwam er nog een stukje amusement dat steevast eindigde met ‘De Langen Oarme’, al of niet die van Pierke zelf, nog zo’n typisch element in het Gentse poppenspel (afb. 6-7). Die kwam alle gesneuvelde poppen van het toneel vegen en het einde van de voorstelling aankondigen. Signaal voor de kinderen om de snoeptafel te bestormen.

De traditie werd voortgezet door een hele bende enthousiastelingen. Sommigen, waaronder Marc De Puydt, zoon van Gustje, deden dat in het ‘Museetje’, het Museum van Folklore, alias Huis van Alijn aan de Kraanlei. Andere ‘Spelkes’ hadden een vaste stek in de voorsteden: Magie van de familie Maeren aan de Brugsepoort, Festival (Ledeberg) en nog meer.

Pierke Pierlala komt op

In ietwat aparte, dubbele vorm, in levenden lijve en als pop, zien we het aloude Pierke uitgebeeld als Pierke Pierlala, door Luk De Bruyker, met zijn ‘Spelleke van Drei Kluiten’, geboortjaar 1984 (De Bruyker, 2002; Van Keymeulen, 1995) (afb. 8). Pierlala is een satirische figuur, die de vloer aanveegt met de gevestigde waarden en in een bekend liedje zelfs de dood tart. Zo kwam hij op in de jaren 1800.

Steeds in grote forme werd Pierlala een van de hoogtepunten van de herrezen Gentse Feesten vanaf de jaren 1980. Niet gericht op kinderpúblik, maar scherpe politieke satire, grotendeels op teksten van Freek Neiryck. Een mengeling van politiek cabaret en wat ‘figurentheater’ genoemd werd. Die optredens kregen een vervolg als nieuwjaarconferenties en bij speciale gelegenheden. Hoewel dit spektakel niet echt poppenspel was, tenzij tussendoor, droeg het enorm bij tot de huidige bekendheid van Pierke.

Daarbij komt nog dat een groep enthousiaste vrijwilligers aan het werk toog om iedere Gentse Feesten een internationaal programma in elkaar te steken in en rond het Europees Figurentheater Centrum (EFTC) met hoofdkwartier in het Caermersklooster (Trommelstraat – Patershol). De nadruk ligt op de

Afb. 9. Een stekelig Pierke achter een huisraam.

kunstzinnige poppen en de ongelooflijke inventiviteit en handigheid van de auteurs - spelers al of niet met poppen, stem, eigen lijf en leden in de meest fantastische combinaties. Kortom Figurentheater. Jammer genoeg ging die droomlocatie verloren toen de Provincie haar culturele werking moest afstaan aan de Vlaamse regering.

Bij dat alles bleef Pierke in Gent onverstoord zijn karakteristieke uitdossing houden. Dat zien we zelfs achter huisramen (afb.9).

Met dank aan Sonja Gysseling, Luk De Bruycker, Jo Horrie en Lieve Okerman.

Literatuur

- Bond der Oostvlaamsche Folkloristen (1943) De magie van het poppenspel. Gent, pp. 139. Met bijdragen van F. Van Es, J. Boes, L. Verloot, J. Vandenbroucke, P. De Keyser en L. Scheltjens.
- De Cloet, J.J. (1825-1830). *Chateaux et monumens des Pays-Bas faisant suite au voyage pittoresque*, Jobard frères, Brussel.
- Demoen, E (1988). De marktzanger: lied en animatie op het marktplein. In: Van de Wiele, J., e.a. *De markt*, MIAT, Gent, p. 147-178.
- Guiette, R. (1950). *Marionettes de tradition populaire*, Les éditions du cercle d'art, pp. 183, platen i – LIII.
- Hoste, L. (1979). *Gent, poppenspelstad*. Druk Himschoot, Gent, pp. 171.
- Levis, E. (E.L., 1994). 't Spelleke van Treeze Blauwers, aloud Gents volkspoppentheater. In: *Figuro*, jg. 1 nr.3, p. 7-8.
- Neiryck, F. (1994). Traditionele poppen in België. In: *Internationale figurentheatertradities* nr. 2, Vlaams figurentheaterarchief, Gent.
- Vandenbroucke, J. (1946). *Het poppenspel in de Nederlanden*. Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, pp. 136, platen I - XII.
- Van Doorne, G. (1995). *Gent schoon geprent*, Snoeck-Ducaju, Gent, p.70.
- Van Keymeulen, K. (K.V.K., 1995). Pierke Pierlala bracht Gentse poppensatire opnieuw tot leven. In: *Figuro*, jg. 2 nr. 3, p. 11-12.